

Bulgarian Language and Culture Abroad
Български език и култура по света
Проект „Живописна България“

БЪЛГАРСКИЯТ ДЖЕЙМС БОНД ИЛИ ГОСПОДИН НИКОЙ – НЯКОЛКО КРИМИНАЛНИ СЮЖЕТА В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА (Литературен маршрут)

Гергина Кръстева, Илонка Георгиева, Мария Панова¹⁾
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Първата беседа от маршрута разказва за един любопитен сюжет от 1966 г., свързан с появата на български прототип на популярния герой на Йън Флеминг – Джеймд Бонд (агент 007). Българският писател и автор на шпионски четива от ранната епоха на соцреализма Андрей Гуляшки издава роман със заглавие „Срещу 007“, към който проявяват интерес за филмова адаптация английските издатели на Флеминг. Процедурата е задвижена, но... по редица причини идеята остава неосъществена и българският Бонд така и не успява да преживее епохалния сблъсък с английския си колега. Втората беседа проследява утвърждаването на жанра на криминалното и шпионско четиво от писателя Богомил Райнов, който в поредица от романи създава може би най-популярния български персонаж на шпионин от Източния блок – агент Емил Боев. Култовият герой се радва на голяма популярност, почти всички романи на Б. Райнов от поредицата за Боев са филмирани, като най-сполучлива се оказва реализацията по романа „Няма нищо по-хубаво от лошото време“.

Keywords: literary route, a detective plot, spy novel, agent

Концепция

Изготвеният маршрут се възползва от атрактивността на криминалния жанр в българската литература, проследявайки в общо четири беседи акценти, свързани с формирането на криминалното и шпионското четиво и персонажите му във времената на социалистическия реализъм – в романите на Андрей Гуляшки и Богомил Райнов (Авакум Захов като българския Джеймс Бонд и Емил Боев като Господин Никой).

Специфичен акцент в маршрута е беседа, свързана с лириката на алтернативния Константин Павлов и гротесковите визии в неговото творчество, част от които са обвързани и с темата за преследвания от доносника/властимагия. Съвременната българска литература е представена в беседа, посветена на ро-

мана „Лисицата“ на писателя Галин Никифоров, живеещ и пишещ в родния си град Добрич. Двата му последни романа („Фотографът Obscura Reperta“, 2009 г. и „Лисицата“, 2014) използват активно модела на криминалния жанр, за да изградят интригуващи сюжети, близки и до психотрилъра.

Към маршрута е изготвена и мултимедия, представяща кратък разказ за филмовите адаптации по романите на Б. Райнов в зората на утвърждаването на жанра в българската литература и култура. Предвидените маршрути, с оглед на литературните топоси и историята на написване на самите криминални четива, са **София – Добрич – Варна – Балчик**. Друга възможност, която маршрутът и предвидените в него беседи могат да обслужват, е **София – Пловдив – Триград – с. Ягодина**. Така изготвен, този литературен маршрут е отворен към възможности за съчетаване с други тематики и съответно – литературни маршрути, участващи в проекта и предвидили същите или близки места за посещение.

Изготвеният маршрут е достъпен и в превод на руски език. Но той би могъл да се реализира и в англоезичен вариант, при който тематиката, свързана с криминалните и шпионски четива, притежава потенциал да се разшири и с ползване на художествени текстове от англоезични автори, чиято традиция българската литература използва и в епохата на социалистическия реализъм, и днес.

Маршрутът е насочен към туристи, проявяващи интерес към социалистическата история на културата в бившия Източен блок – посетители от Западна Европа, но и от други континенти, за които са любопитни страните от европейския Изток както днес, така и от времето на съществувалите във втората половина на XX век тоталитарни режими. Особен интерес маршрутът би предизвикал сред туристи, работещи или работили в сферата на културата и изкуството, образованието, административни дейности в полето на вътрешна и външна политика. Но така изготвен, литературният маршрут е прицелен и в български туристи, особено по-млади хора, от поколенията, родени в края на 80-те и през 90-те години, пред които социалистическата литературна история може да бъде представена и в такава интригуваща версия.

Беседа №1: Българският Джеймс Бонд срещу агент 007, или за провала на един епохален сблъсък

През 1966 г. един срещу друг в смъртоносна хватка се изправят тайният британски топагент 007 Джеймс Бонд и българският суперконтраразузнавач Авакум Захов. Но тогавашното име на 007 далеч не е Джеймс Бонд или каквото и да било друго, защото в романа на българския писател Андрей Гуляшки, където е разгърнат сюжетът на този епохален сблъсък, британецът няма име – той е назован само 007. Всъщност и името Авакум Захов е неистинско, но за това – по-нататък. Заглавието на романа е „Срещу 007“ и той се появява в България 13 години след раждането на легендарния Бонд

в романа на Йън Флеминг „Казино Роял“, издаден през 1953 г. Книгата на Флеминг е филмирана два пъти за голям екран – през 1968 г. с Дейвид Нивън в ролята на Бонд (партнира му Урсула Андрес) и през 2006 г. Но още през 1954 г. телевизионната компания CBS прави сериал, в който една от сериите се нарича „Казино Роял“ и тогава за първи път агент Бонд поглежда от телевизионния екран с лицето на актьора Бари Нелсън. През 2006 г. ролята е поета от небеизвестния Даниел Крейг, чието превъплъщение, поне според специалистите в бранша, се оказва много успешно въпреки атрактивната биография на ролята, в която блестят изпълненията на Тимъти Далтън, Шон Конъри, Роджър Мур и Пиърс Броснън.²⁾

Но в онези времена, в средата на 60-те години, когато „желязната завеса“ между Изтока и Запада и идеологическата конфронтация раждат литературни сюжети, посветени на шпионажа и контраразузнаването, едно интервю за руско издание на българския писател Андрей Гуляшки открива намеренията му да изправи един срещу друг 007 и своя герой Авакум Захов. Информацията достига до издателя на романите на Флеминг, който, силно заинтригуван, пристига в България с цел преговори за културна търговия. По покана на издателя визитата е върната и Гуляшки заминава за Лондон, където писателят трябвало да влезе в атмосферата на града и да види места, свързани с класически криминални сюжети в английската литература (Ковачев, 2013). По повод гостуването на Гуляшки в БТА (Българска телеграфна агенция) се получава следното съобщение, цитиращо публикация в английски таблоид: „Пристигналият български романист има външност, контрастираща с обветреното лице на Йън Флеминг, прилича на човека зад тезгяха на вашия пбб. Но ако романият му продукт се окаже интересен, не е изключено да се финансира филмирането му“ (Аретов, 94: 163). Въпреки приемите, давани от българското посолство, и сериозния интерес на журналистите към развитието на новината сделката, която предвижда превеждането и филмирането на бъдещия роман на Гуляшки, се проваля съвсем не по естетически причини, засягащи външния вид на българския автор на бестселъра. Версиите за провала са различни, но всяка от тях звучи правдоподобно. Според едната Министерството на външните работи не разрешава осъществяването ѝ поради страх от идеологическа диверсия. Според друга англичаните са, меко казано, озадачени от качествата на появилия се литературен продукт, но били убедени, че един добър сценарист ще редактира сюжета така, че той да стои атрактивно на екран. В София обаче склоняват да се издаде само превод на книгата, но английските партньори реагират с категоричното „Няма филм – няма книга!“ и проектът остава неосъществен.

Още един интересен нюанс в историята са компромисите, които авторът е трябвало да направи в хода на писането и издаването на книгата си. Според някои, по настояване на наследниците на Флеминг, писателят е редуцирал

знака на агента само до „07“, тъй като не били съгласни да се ползва измисленият от лондончанина код за агента. В изданието от 1985 г. обаче в заглавието е изписан пълният код – „Срещу 007“. Друг е въпросът какъв е характерът на това съвпадение, при което в български роман се появява, и то без всякакви уговорки, агент с кодово название, вече известен като литературен персонаж в английската литература, т.е. дали това, което и тук нарекохме компромис, не е всъщност повод за възпитания английски жест – напомняне, че и по онова време съществуват авторски права... Що се отнася до филмовата версия, имало е и съвет към Гуляшки да промени мястото на финалното действие, което в романа се развива на Северния полюс, защото снимки трудно се реализират на лед. В този смисъл, пикантно, но не и лишено от предпазливост е притеснението, свързано със склонността на Бонд да разсъблича красавици... Според някои коментатори (Ковачев, 2013) обаче в този пък случай Гуляшки се е оказал твърде и неочаквано и за самия себе си далновиден и оригинален в избора си на място на последния сблъсък, защото в един от съвременните филми от поредицата за 007 („Не умирай днес“, реж. Лий Тамахори, 2002 г.) част от действието се развива в полярните ширини и разчита на скорост и любовни сцени дори в ледената вода.

Според сюжета на Гуляшки в романа „Срещу 007“ Авакум Захов трябва да се погрижи за строгата охрана и безопасността на съветския професор Константин Трофимович и неговата сътрудничка Наталия Николаевна. Трофимович е открил лазерен лъч, който има свойството да не се отразява от никаква огледална повърхност, да прониква през всякакви материи и да обезсилва електромагнитните вълни. Западните служби се опасяват, че с помощта на това откритие руснаците могат да сътворят мощно оръжие, и предприемат спешни действия за похищението на руския учен от Варна, България, където той пристига за участие в международен конгрес. Въпреки стриктните мерки и въпреки участието на самия Авакум в операцията по охраняването агент 007 успява да отмъкне под носа на пазачите им руския професор и сътрудничката му и да ги натовари на кораб. Българският му колега обаче открадва чужда самоличност, качва се на кораба, където засича радиограми, разшифрова съобщения, успява да обезвреди екипажа и тъкмо когато изглежда, че все пак е уловен в клопка от 007, съветският самолет от станция „Мирни“, където е получена радиограмата на Захов, изпреварва натовския ледоразбивач „Франклин“ и спасява от смърт сред антарктическите ледове професор Трофимов, Наталия Николаевна и самия Авакум Захов. Безскрупулният 007, описан в романа почти като студена машина за убиване, с остър ум и неотстъпващи на българския му колега способности (врагът все пак трябва да е равностоен), остава на леда, след като романът милостиво е отбелязал, че там ще му се наложи да почака още няколко часа до пристигането на „Франклин“. В кулминационния миг, докато суперменът шпионин Захов, който убива тюлен, за да

стопли и нахрани поверените му руски випове, целува Наталия Николаевна, е споходен от порив да спаси своя противник, но руският бързо охлажда хуманните му пориви. Всъщност спасяването на 007 едва ли е симптом на човеколюбив жест – в контекста на романовия соцмодел животът на агент 007 със сигурност ще бъде „сервиран“ на съответните служби.

Писателят Андрей Гуляшки е сред тримата майстори на жанра, свързан с четива за контраразузнаването и шпионските сюжети, придобили особена популярност в епохата на ранния социализъм. Освен неговите книги, романите на Павел Вежинов и Богомил Райнов се оказват представителни за най-добрите литературни постижения в това художествено поле. В основите на създаването им обаче лежат и нелеки тайни, част от които са свързани и с по-особен режим на събиране на достоверни данни от писателите (в резултат на доверието и поддръжката на Държавна сигурност и МВР), среща с криминални отдели на дирекция „Милиция“, на които се дискутират проблемите на хората с пагоните в борбата с престъпността и се изнасят неофициално оповестявани случаи и статистики (Аретов, 94: 159). Не на последно място трябва да се отбележи и влиянието, което оказва чуждата традиция, защото, извън по-острите подозрения, като съмнения за плагиатство, при всеки един от тримата автори на шпионски романи се улавят сериозни влияния на един или друг модел, вече работещ в жанра на криминалното четиво извън границите на родината.

Всяко българско литературно произведение, родено по това време, има своята обвързаност с принципа на социалистическия реализъм в изкуството и легитимното му присъствие в модерната картина на българската литература зависи в много висока степен от това. Но криминалното и шпионското четиво е особено ангажирано с този принцип, защото то – освен всичко останало – възплачва възможността за пропаганда. В този смисъл, едва ли е случайно, че част от романите с такава тематика (особено при Павел Вежинов) са предназначени за детско-юношеска аудитория. И по тази причина, макар и различни, романите от жанра притежават някои общи характеристики: идейната тенденциозност, според която престъпленията и техните извършители обслужват западни централи, работещи в света зад „желязната завеса“, и техните постъпки са принципно невъзможни в социалистическото общество; шпионажът е възможно най-опасното престъпление и присъства в тези книги най-често като голяма кражба или саботаж, т.е. като опит да бъдат похитени или унищожени значителни държавни ценности – рудни находища и язовири, научни открития, технически проекти. Тъкмо такъв тип са престъпленията, които разкрива Авакум Захов – постоянният герой на Андрей Гуляшки в поредицата романи от контраразузнавателския цикъл „Приключенията на Авакум Захов“. Тя започва с романа „Контраразузнаване“, издаден по-късно и придобил популярност под заглавието „Случаят в Момчилово“

(село в Родопския край), а сюжетът е свързан с престъпление, разиграващо се близо до границата; свързано е с опит да се прикрие ненадейно откритото от любител находище на стратегическа руда. В романа „Приключение в полунощ“ (1960) в София е извършено убийство, свързано с афера за обезсилване на ваксина срещу предизвикана епидемия по добитъка (действието обаче се разпъва между София и Родопския край, в района на Триград), а в „Спящата красавица“ (1961) Захов трябва да залови убиеца на гениален професор по математика – доброволен сътрудник на ДС в разшифроването на послания от чуждото разузнаване.

Любопитно е да се отбележи, че в рамките на „сюжетите Авакум Захов“ в романите на Гуляшки се появяват стъписващо смели за соцнормата мотиви за кръвосмешение, както и сцени с недвусмислен привкус на еротика и сексуални отношения. „Във времето на възникването си, пък и през следващите едно-две десетилетия, криминалният жанр на социалистическия реализъм се оказва практически *единствената област на словесността, в която е възможно и допустимо някакво въвеждане на еротичното, перверзното, кръвосмешението и на първо място – страшното, ужасяващото* (к.а.). Официалната идеология категорично причислява подобни елементи към отживелиците на миналото, но явно и тя в някаква степен осъзнава необходимостта от въвеждането им в популярната литература“ (Аретов, 1994: 153). Нека уточним, че намекащите за физическа интимност сцени далеч не се оказват преимуществено необходими при разкриване на образа на врага, напротив – именно Авакум Захов, въпреки настойчивите характеристики, които трябва да ни го представят като железен професионалист, никак не е безразличен към женската хубост. И няма как да е иначе, при положение че физическият портрет на почти 40-годишния мъж според модела на Гуляшки съчетава доброто телосложение и първичността на „бивш боксьор от тежка категория“, с коса „като на артист, комуто прилягат романтични роли“, „с изпъкнало чело „на математик и експериментатор“, а пръстите на „боксърските му ръце бяха дълги, тънки и нервни като у професионален музикант(!)“ (Гуляшки, 1969: 25 – 26). Този ту шегуващ се, ту потиснат и тъжен човек има „големи, гълъбовосиви очи“, които са „спокойни, замислени, неизмеримо дълбоки“, когато не е в акция, но и „сурови, педантичновзискателни, безкрайно внимателни“, от чийто блясък погледът започва да „блести и студене с сивосинкав блясък като излъскана стомана“. Очевидно е, че въпреки явните сходства с модела Шерлок Холмс, който се открива в уменията и привичките на родната му соцверсия (изключително остра наблюдателност, умение да се изненадва събеседникът, склонност към дегизиране, лула, лупа и пр.), капитанът от българската Държавна сигурност е твърде еkleктично изграден от автора си. Вероятно в желанието си да го сътвори кол-

кото се може по-интересен в полза на неговата уж естествено постигната уникалност, но явно (и) поради дефицит на писателски умения, Гуляшки като че ли по-скоро създава фигура, в която напъхва какво ли не до степен, при която често гениалният и физически впечатляващ Захов говори крайно скучно и клиширано и реагира не съвсем адекватно в най-ежедневни ситуации. Очевидно Авакум Захов не отстъпва твърде от способностите на английския си колега, що се отнася до вниманието му към женския пол. Но продълженията на неговия цикъл от края на 70-те години не успяват да предизвикат интереса на ранните текстове. Повествователните умения на Гуляшки са доста ограничени дори и за времето, в което родните изяви на автентичния жанр, свързан със сюжети от контраразузнаването и шпионския роман, правят първите сериозни стъпки. Тъкмо затова в наш вариант той е все още далеч от постигането на висока съдържателност при съхранена автономия – в жанра се намесват и „чужди“ повествователни елементи, но пък е ясно, че от страна на автори и читатели липсва претенцията за някаква чистота – тя на практика не може да се прецени като такава поради липса на опит. Българският масов читател по онова време не познава чуждите примери от тази художествена територия и за него този тип романи са нови и вълнуващи, те тепърва градят вкус към интригата, която обаче все пак има първостепенната задача да пропагандира предимствата на социалистическия строй и качествата на неговите „бойци на тихия фронт“. Някои от още тогавашните критически оценки, дадени по повод на тези четива, са категорични в констатациите си, че „това са обикновено дилетантски съчинения, писани без въображение и вкус, които (...) имат претенцията да съдържат възпитателни моменти, но тяхната възпитателна функция се изпълнява от няколко дидактични фрази и голословни декларации, вложени в устата на героите“ (Куюмджиев, 1966: 161). Съвременни изследователи на жанра са склонни да виждат по-сериозния успех на Гуляшки именно в „Срещу 007“, където не само героят, но и писателят действа с по-голям замах, а романът прекосява границите на сюжета с контраразузнаването към шпионския жанр в духа на английския роман, макар и разбран твърде повърхностно (Аретов, 1994: 163). Но дали гони враговете си по родопските баири, или във Франция, Северна Африка и Антарктида, Авакум Захов е предпоставено строго идеологически герой, който с много повече вълнение мисли за откритието на проф. Трофимович, отколкото за сърдечните си преживявания. Всъщност, „вълнение“ тук е крайно условна дума, защото да се вълнува, е изключително противоположимо за контраразузнавача и ако понякога капитан Захов все пак нарушава емоционалната си дисциплина, то е само когато си представя милионите чисти и обвиняващи погледи на детските очи при вестта, че не е успял да опази от вражеските ръце нечие руско научно откритие...

Беседа №2: Господин Никой в романите на Богомил Райнов – няма нищо по-хубаво от това да си български шпионин

Сантименталността, макар и разбира се, насилена и захаросана в пропагандния идеологически естетически вкус на соцвремето, не е присъща на Емил Боев – другия култов герой в българските реализации на жанра от шпионските романи на Богомил Райнов. Райнов се включва в него малко по-късно, но още дебютните му изяви подсказват друго ниво и много по-висока класа в интерпретацията на разказите за престъпления. Първите му творби, от които особена популярност придобива „Инспекторът и нощта“ (1964), са свързани с криминалното престъпление, но много скоро след това той се насочва към шпионския роман, на който и именно дължи популярността си като белетрист. Романът му „Господин Никой“ (1967) днес се счита за „категорично начало на шпионския жанр в българската литература“ (Аретов, 1994: 164). Тъкмо тук авторът започва да гради и биографията на своя герой, която, предлагана на отделни „порции“, добива все повече пълнота с всеки следващ романов разказ. Според тази биография Боев, за разлика от Захов, няма семейство и спомените му от детството не се свързват с миловидния двор под асмите на родна къщичка край красива река. Той е израснал в сиропиталище, познал живота на улицата, униженията и насилието в домовете на неговите уж осиновители, а името му, поне докато не се превръща в Емил Боев, е Найдено – популяризирана в българската мъжка именна система, широко разпространена дума от западните български диалекти, която означава „намерен“. Тъкмо на тази основа Райнов разширява контекста в психологическия образ на своя герой, обвързвайки анонимността и мотива за излишния, непожелан от никого човек с последвалото му превъплъщение в „Господин Никой“ с явна алюзия към анонимната и строго секретна същност на шпионската му дейност. Името Емил Боев героят си избира сам, то е комбинация от лично име, което той самият харесва, защото е име на герой от разпокъсан детски пиратски роман, който чете в сиропиталището, и редактиран вариант на фамилията на последния му настояник Павел Бобев. От фамилията Емил премахва буквата „б“, за да изчезне кулинарно-битовата асоциация в полза на героичната. Кръщението си бъдещият шпионин получава в една милиционерска канцелария в Дирекция на милицията, където вече работи някогашният му настояник бай Павел и където седемнайсетгодишният Найдено отива с молба да постъпи на работа. След съгласието да го вземат на момчето е издаден документ, в който е вписано с новото си име. „Така бях кръстен. Не в църковен купел, а и доста години след обичайния срок. Но затова пък получих име, което сам си бях избрал“ (Райнов, 1985: 221).

И въпреки че читателят прекрасно знае името на агента, който всъщност води повествованието в модела на вътрешния монолог, в романите на Райнов, както се полага според базовите правила на агентурната дейност, той винаги е под чужда самоличност, с чужда подробна до детайли биография (в шпионския правилник наричана „легенда“) и разбира се, под чуждо име. Така в различни роли и под

различни самоличности агентът работи из цяла Европа – в „Господин Нико“ той е в Париж и разгромява българската емигрантска централа, в „Няма нищо по-хубаво от лошото време“ (1967) акцията му го отправя във Венеция, Лозана и Амстердам, за да се добере до важен архив на ЦРУ. В „Голямата скука“ (1971) подобна мисия го изпраща в Копенхаген, в „Денят не си личи по заранта“ (1981) събитията се разиграват из цялата територия на ФРГ. Навсякъде в хода на акцията му се присъединява и по една чужда красавица (без да броим епизодичните му флиртове и интимни отношения винаги с цел домогване до информация), разбира се – също агент на нечие разузнаване, което следи действията му чрез нея, но пък красавиците на Боев, всяка от които – умерено порочна, но интелигентна и обиграна почти колкото него дама, в решителния момент застават на негова страна. В романите на Райнов сложните, понякога трудно и дълго разчитани шифрограми от сюжетите на Гуляшки са останали в миналото в полза на висококачествена подслушвателна техника и фотоапарати, замесените в агентурните операции се шантажират със записи и микрофилми. Тук-там се мярка по някой бинокъл, а предаването на информация сред своите изглежда наивно, но затова пък ефектно за читателя: разменени шлифери с бележка в джоба, цигари с навита във филтъра неслучайна хартийка, носене на вестник като знак с послание „следен съм“... Затова пък убийствата се извършват най-често по съвсем стандартните начини – с пистолет със заглушител или инцидент при „случайна“ катастрофа.

Трябва да се признае, че увлекателните перипетии на агента Боев се сговарят и с начина, по който е изграден самият персонаж. Разбира се, той е предложен и според правилата на лъскавата литературна опаковка, с която българските художествени творби обслужват конфликта между Изтока и Запада, и то в крайно любопитната сфера на шпионажа и неговия таен свят. Но писателските умения на Райнов са вече друга класа спрямо предложеното до този момент от Павел Вежинов и Андрей Гуляшки и те поднасят един наистина интригуващ образ на привлекателен мъж – умерен скептик, но с премерено, макар и на моменти банално чувство за хумор, ироничен и самоироничен в преценките си дори и в най-напрегнатите моменти, с бърза мисъл, но и сдържан, възпитан, галантен и дори чувствителен, обикновено най-вече спрямо нежните обекти, непредвидено съпровождащи мисиите му. Качествата му на агент са безспорни и въпреки епизодичните си провали Боев успява да се измъкне от изглеждащи като безизходни ситуации, което – макар и наложено от модела на жанра и неговите цели – изглежда в повечето случаи правдоподобно и логично на възможностите, предоставени от добре пресметнатия предварително риск. Интерес заслужават и препратките към младежкото минало на героя, като част от уплътняването на цялостната му биография, които го обвързват с диверсантски приключения, но и които обосновават чисто човешкото му лице на приятел, който страда по загубените в минали и сегашни акции другари – с подобни сюжетни ходове романите на

Райнов допълнително печелят читателските симпатии в полза на Боев. Разбира се, в съгласие със соцнормата, той е крайно индиферентен към културния облик, който предлагат съвсем неслучайните европейски градове, където му се налага да работи. Нещо повече – героят на Райнов е настойчиво скептичен и преднамерено краен в оценките си за атмосферата, която носят градове като Париж, Венеция, Милано, Амстердам, Копенхаген. В неговата интерпретация те са аргумент в идеологически режисиранията соцубеденост за гнилия и разяден от порок и зли крайности капиталистически свят; в тази връзка са досадните констатации и преценки, свързани с мръсотията, сивата мрачност и развратност на Париж, мухлясалите сгради и блатния дъх на Венеция, вечните дъждове на Амстердам или студения вятър на Копенхаген, които се въвеждат като колоритен елемент в един или друг епизод и често, за да инжектират допълнителен съспенс в изпълнението на задачите, съпроводени и с трудности при катеренето по покриви, липсата на транспорт, дългото чакане на открито в студения, проливен дъжд и пр. Трябва обаче да се признае изключителната находчивост на Райнов спрямо детайли от – така да ги кажем – метеорологичните мотиви, защото именно темата за лошото време се оказва емблематична и щедро разгърната в метафоричен аспект – до степен, в която ще се превърне не само в емоционално маркирана музикална „гарнитура“ (за което ще стане дума и по-късно), но и ще подхрани идеята за заглавие на романа „Няма нищо по-хубаво от лошото време“, междупрочем отдавна превърнало се в устойчив фразеологизиран цитат, популярен и до днес.

Генералният противник на Боев е колегата му от ЦРУ Уилям Сеймур, когото Райнов въвежда за първи път в романа „Голямата скука“ (1982). Сходствата помежду им са очевидни и отношенията им в поредицата от романи с участието и на Сеймур придобиват допълнително очарование за читателите, защото Сеймур не е праволинеен и жесток фанатизиран западен шпионин, а интелигентен мъж с научни познания, автор на монография със заглавие „Мит и информация“, а отношенията му с Боев често се основават на лоялност и толерантност, когато институциите, чиито представители са и двамата, позволяват това. Стига се дори дотам, че в „Денят си личи по заранта“ (1981) българинът спасява живота на ранения си противник. Може определено да се потвърди оценката на изследователи, че „Сеймур решително надминава своите колеги, изобразени в българските шпионски романи, образът му е очовечен, задължителното деформиране не изпада в крайности“ (Аретов, 1994: 167). Бихме добавили – дори и в сравнение с колегите си от други романи на самия Райнов, защото в някои от историите от поредицата за Емил Боев (например в „Един наивник на средна възраст“, 1975 г.) противникът на Боев изпълва изцяло калъпа на безскрупулния, злобен и жалък американец от Службите. Нещо повече, което се изкушаваме да предложим в най-обобщаваща форма и разбира се, лишено от изрядния контекст на цялостната версия: според някои съвсем скорешни и крайно интригуващи изследователски интерпретации

като поведение и възгледи – и сам по себе си, и в отношението си спрямо българския си колега – Уилям Сеймур е толкова нетипичен спрямо регламента на литературната соцнорма за такъв тип литературен герой, че може да се мисли като провокация от особен характер, която поставя въпроса дали „онези близо 2000 страници за българския разузнавач са били и повод, възможност, подтик всъщност да бъде разказана една впечатляваща, абсолютно недопустима за манталитета на времето и мястото любовна история“ (Пелева, 2015: 10). Нашенското предчувствие за микросюжет от типа „Планината Броукбек“⁽³⁾ (Пелева, 2015: 10) може да изглежда стъписващо, но пък очевидно не е лишено от основания, дори в рамките на атрактивната хипотеза, и заради личността на писателя Богомил Райнов, чиято поведенческа и административна принадлежност към властта в епохата на тоталитарна България пише съвсем не праволинейната му биография на приближен до властимащите творец, но с изключителна ерудиция, широки познания в областта на естетиката и изкуствата и отрекъл се от баща си син на писателя, философа и художника Николай Райнов – име, свързано с езотеричната култура и нестандартни за времето на родните първи десетилетия на XX век естетически и философски възгледи.

Силно провокативен и предизвикващ крайно противоречиви оценки и до днес, почти десетилетие след смъртта си, писателят Богомил Райнов дължи тази си съдба и на шпионските романи от дългата поредица за Емил Боев (първият излиза през 1967, последният, девети поред, през 2001 г.). Малцината му изследователи основателно отчитат необходимостта поредицата да се чете и в светлината на собствените му метатекстове, посветени на масовата култура и черния роман („Черният роман“, 1970 г.; „Масовата култура“, 1974 г.). Във всеки случай обаче е безспорно, че романите за шпионската дейност на неговия Емил Боев усъвършенстват родния жанр до степен, която предполага и друг тип, вече по-взискателна към такъв тип четива аудитория – поддаваща се на провокациите, оценяваща и способността на автора да се отгласква от лесната назидателност на клишето в полза на „подводните течения“ в сюжетите, психологически изградените персонажи и удоволствените практики на увлекателното повествование.

Популярността на шпионските романи на Райнов се потвърждава и от успешните филмови адаптации на някои от тях. Филмите, чиито сценарии изготвя самият автор, са превърнати в класика на българското кино от епохата на соцвремената. В тях са привлечени известни и вече много обичани български актьори – любопитно е да се отбележи, че в „Господин Никой“ (1969, реж. Иван Терзиев), „Няма нищо по-хубаво от лошото време“ (1971, реж. Методи Андонов) и „Голямата скука“ (1973 г., реж. Методи Андонов) в ролята на Емил Боев се превъплъщават различни български актьори – Коста Цонев, Георги Георгиев-Гец и Антон Горчев. Всъщност Коста Цонев, който дебютира в поредицата в образа на Боев, в „Голямата скука“ поема образа на Уилям Сеймур. Според статистиката обаче неговите превъплъщения на Боев във филмите по романи на Райнов са

най-многобройни и зрителският интерес приема успелият по това време вече да се превърне в един от сексимволите на родното кино като най-успешен и най-адекватен спрямо представата за Емил Боев. На популярност се радва и – казано на езика на нашето време – саундтракът към „Няма нищо по-хубаво от лошото време“. Песента е създадена за филма от Милчо Левиев – инструменталната версия е последният ангажимент на световноизвестния джаз изпълнител, преди той да емигрира в САЩ (Николов, 2014). Довършва я Борис Карадимчев, а във филма изпълнението е на култовия поп и рок изпълнител Георги Минчев.

Любопитна и май неизследвана тема е как сценарните варианти на Райнов променят детайли в сюжетите на неговите романи и дали това е ставало по негово желание, или е резултат от съвместната му работа с режисьорите. Само един кратък пример: във финала на романа „Няма нищо по-хубаво от лошото време“ Емил Боев/Морис Ролан се разделя на гарата с партньорката си Едит/Дорис Холт от братското разузнаване на ГДР, подвизавала се през цялото време като негова лична секретарка и – разбира се – любовница. И двамата са работили с една цел, но докато това се изясни, са се дебнали един друг и са били нащрек спрямо действията си. Дълготрайната им връзка обаче очевидно е надхвърлила задачата за интимност с цел шпионаж; в изтеклото време Емил/Морис е успял на няколко пъти да развълнува сърцето на младата жена с романтични жестове, подхождащи на една истинска любовна връзка. И тя, въпреки шпионското си хладнокръвие, не е останала безразлична към това. Затова и раздялата им на гарата не е лесна и никак не успява да остане в рамките на хубавия спомен, съпроводен с хладината на задължителната за случая дистанция. Финалът не прилича на финал на шпионски роман – разказаното в задъхания непрекъснат речитатив приляга повече на край на любовен роман, в който двамата влюбени драматично и завинаги се разделят с разкъсвани от мъка сърца. Но все пак живи, оцелели след поредната си акция. Във филмовата версия обаче точно в този именно финал, след като Едит все пак стъпва на последния вагон на набирания вече скорост влак, тя е фатално простреляна. Врагът, притиснат, загубил поредната битка срещу Емил Боев, убива красивата Едит, но всъщност метафорично стреля и по самия него, убивайки не само шпионката от разузнаването на ГДР, но и жената, към която той не е никак безразличен.

Един шпионин по-малко за Западния свят, но и едно шпионско сърце по-разбито – Боев е достоен съперник и това предизвиква уважение дори у враговете. Но те са врагове и защото убиват не непременно физически, далеч не само физически...

БЕЛЕЖКИ

1. В статията се представя българското участие в проекта „Живописна България“, на който НИОН „Аз Буки“ е медиен партньор. Членовете на екипа

са преподаватели и докторанти от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“: гл. ас. д-р Гергина Кръстева (ръководител), докторант Мария Панова и гл. ас. д-р Илонка Георгиева (преводач-редактор).

2. Към настоящия момент вече е факт и поредният филм от поредицата. В „Спектър“ (2015) в ролята на Джеймс Бонд отново се превъплъщава Даниел Крейг, режисьор на филма е Сам Мендес.
3. Става дума за филма на режисьора Анг Лий „Планината Броукбек“ (на английски *Brokeback Mountain*) от края на 2005 г., носител на множество награди, между които и осем номинации за „Оскар“ с три получени от Американската филмова академия. Сюжетът на филма разказва история от 60-те години на XX век за интимните отношения между двама млади фермери (каубои), които, въпреки че създават семейства, поддържат тайно любовната си връзка в продължение на 20 години.

REFERENCES

Discourse №1 [Бецеда №1]:

- Aretov, N. (1994). *Ubiystvo po balgarski. Shtrihy ot nenapisanata istoriya na balgarskata literatura za prestapleniya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski. [Аретов, Н. (1994). *Убийство по български. Щрихи от ненаписаната история на българската литература за престъпления*. София: Св. Климент Охридски.]
- Gulyashki, A. (1985). *Sreshtu 007*. Sofia: Balgarski pisatel. [Гуляшки, А. (1985). *Срецу 007*. София: Български писател.]
- Gulyashki, A. (1969). *Priklyucheniya na Avakum Zahov. Sluchayat v Momchilovo. Priklyuchenie v polunosht*. Sofia: Balgarski pisatel. [Гуляшки, А. (1969). *Приключенията на Авакум Захов. Случаят в Момчилово. Приключение в полунощ*. София: Български писател.]
- Gulyashki, A. (1985). *Spyashtata krasavitsa*. Sofia: Balgarski pisatel. [Гуляшки, А. (1985). *Спящата красавица*. София: Български писател.]
- Kovachev, P. (2013). *Avakum Zahov izhvarli Dzheym's Bond sam sred ledovete na Antarktida – 24 chasa*.bg/publ. 31.07.2013 [Ковачев, П. (2013). *Авакум Захов изхвърли Джеймс Бонд сам сред ледовете на Антарктида – 24 часа*.bg/публ. 31.07.2013.]

Discourse №2 [Бецеда №2]:

- Aretov, N. (1994). *Ubiystvo po balgarski. Shtrihy ot nenapisanata istoriya na balgarskata literatura za prestapleniya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski. [Аретов, Н. (1994). *Убийство по български. Щрихи от ненаписаната история на българската литература за престъпления*. София: Св. Климент Охридски.]
- Nikolov, Sv. (2014). *Milcho Leviev na 77 godini*. – *jazzfm.bg*, publ. ot 19.12.2014. [Николов, Св. (2014). *Милчо Левиев на 77 години*. – *jazzfm.bg*, публ. от 19.12.2014.]

- Peleva, I. (2015). Elegiya za Boev, Seymour i Studenata voyna. – *Literaturen vestnik*, br. 21 (3 – 9.06), 2015, s. 10 – 11. [Пелева, И. (2015). Елегия за Боев, Сеймур и Студената война. – *Литературен вестник*, бр. 21 (3 – 9.06), 2015, с. 10 – 11.]
- Raynov, B. (1985). *Gospodin Nikoy. Nyama nishto po-hubavo ot loshoto vreme*. Sofia: Balgarski pisatel. [Райнов, Б. (1985). *Господин Никой. Няма нищо по-хубаво от лошото време*. София: Български писател.]
- Raynov, B. (1982). *Golyamata skuка. Gospodin Nikoy. Nyama nishto po-hubavo ot loshoto vreme*. Sofia: Balgarski pisatel. [Райнов, Б. (1982). *Голямата скука. Господин Никой. Няма нищо по-хубаво от лошото време*. София: Български писател.]
- Raynov, B. (1981). *Denyat ne si lichi po zaranta*. Sofia: Balgarski pisatel. [Райнов, Б. (1981). *Денят не си личи по заранта*. София: Български писател.]

LITERARY ROUTE “BULGARIAN JAMES BOND OR MR. NOBODY” – SEVERAL CRIMINAL PLOTS IN BULGARIAN LITERATURE”

Abstract. The first lecture of the route tells about one curious story from 1966, which relates to the arrival of the Bulgarian prototype of the popular character of Ian Fleming - James Bond (007). Bulgarian writer and author of spy books from the early era of social realism Andrei Guliashki published a novel titled “Against 007”, to which British publishers of Fleming show interest for film adaptation of the novel. The procedure had started, but... for a number of reasons the idea remained unfulfilled and Bulgarian Bond couldn’t had a chance to experience the epochal clash with his English colleague. The second lecture focuses on the establishment of the genre of criminal and spy books by the writer Bogomil Raynov, who in series of novels created perhaps the most popular Bulgarian character of a spy from the Eastern Bloc - agent Emil Boev. The cult character enjoys a great popularity, almost all novels of B. Raynov from the series were filmed, and the most successful realization turned to be the novel “There is nothing better than the bad weather”.

✉ **Dr. Gergina Krasteva, Assist. Prof.** ¹⁾, **Ms. Maria Panova, Phd Student** ²⁾,
Dr. Ilonka Georgieva, Assist. Prof. ³⁾

Plovdiv University “Paissii Hilendarski”
24, Tsar Asen Str.
Plovdiv, Bulgaria

E-mail: ¹⁾ g.krysteva@gmail.com, ²⁾ mariapanova89@abv.bg, ³⁾ ilonageo@gmail.com